

J. Győri László

EGY OSSI ÉS EGY WESSI GYERMEKKORA

Beszélgetés Jochen Schmidt és David Wagner német írókkal

Közös könyvük, az *Odaát és odaát. Két német gyermekkor* az egyik szerzőnek az NSZK-ban, a másiknak az NDK-ban töltött gyermekkorát írja le. Azonos a könyv két részének felépítése, azonosak a fejezetcímek, és egyazon napon ér véget a két elbeszélés, valamint a két gyerekkor is: 1989. november 9-én, a berlini fal leomlásának napján. David Wagner, aki a Rajna-vidéken, a Bonn melletti Andernachban nőtt fel, ezen a világtörténelmi jelentőségű napon, egy nagy buli után épp dolgozatot ír az iskolában, a kelet-berlini illetőségű Jochen Schmidt pedig egy, az NDK Nemzeti Néphadseregében, tűzországban töltött éjszaka után értesül az eseményről. A jelentőségét nem pontosan fogja fel, jobban örült volna, ha hagyják kicsit még aludni. A két íróval a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon készült interjú.

– Amit írtak, egy darabka kollektív emlékezet. 1989 novemberében tizenhét, illetve tizenkilenc évesek voltak, a két Németország, ahol addigi életüket töltötték, ma már nem létezik, eltűnt, pontosabban ami helyettük van, nagyon más, mint az a kettő volt. Az önöknél néhány évvel idősebbek egészen más emlékeket őrizhetnek, és azok is, akik kicsit fiatalabbak. Úgy képzem, az önök évjártának életében ez a cezúra különösen meghatározó lehet.

David Wagner: – Igen, a fal leomlása a mi nemzedékünknek különösen nagy ajándék volt. Jochen addigra leérettségizett, épp katona volt, én pedig érettségi előtt álltam. Ez amúgy is az az életkor, amikor valami lezárul, és valami új kezdődik. Hamarosan mindketten elköltöztünk otthonról – én például húszévesen Berlinbe mentem –, és önálló életet kezdtünk. Nagyon fontos, amit mond, hogy nemcsak az NDK tűnt el, hanem a bonni köztársaság is, és abban, hogy Németország nagyon megváltozott, az egykori NDK-val történt összeolvadás mellett még sok minden közrejátszott, óriási szerepe volt benne például az új fővárosnak. Ezek mind olyan dolgok, amiről egy írónak mesélnie kell. Úgy gondoltuk tehát, hogy ez nekünk való feladat, megpróbáljuk egymás mellé tenni a saját változatunkat.

– Az NDK-ról és a kommunizmus végnapjairól az azóta eltelt negyedszázadban sokat írtak, ebből színvonalas és hiteles művek születtek, olyan könyvek, amelyek '89 előtt nem jelenhettek volna meg, sőt, már a megírásuk is veszélyes vállalkozás lett volna – ellentétben a másik Németországgal, ahol az írók nem ontották a múltfeltáró, múlttal szembenéző műveket, hiszen ott addig is mindenki szabadon megírhatta, amit akart. Mindenesetre most, huszonöt év elteltével mintha minden korábbinál erősebb volna a múlt e szakasza iránti érdeklődés.

D. W.: – Ez olyannyira így van, hogy azt szokták mondani: „az NDK akkor keletkezett, amikor megszűnt létezni”. Akkor kezdődött el az irodalmi feldolgozása. És az is érthető, hogy ez az idő múlásával intenzívebbé vált, hiszen a perspektívához távolságra van szükség.

Jochen Schmidt: – Mindig jön valaki, aki új perspektívából mesél el történeteket a múltból, miközben az ember azt gondolná, az már nem érdekes. Az én személyes történetem és az NDK-hoz fűződő viszonyom már csak családi okokból is nagyon ambivalens volt. Vallásos, pártonkívüli értelmiségi család gyermeke voltam, ami megterhelte ezt a viszonyt, ráadásul engem gyerekként és fiatalként egyáltalán nem érdekelt az NDK, amely maga volt az unalom. És csak most, ahogy megpróbálom felidézni, kezdem felfedezni benne a tulajdon életemet, tapasztalataimat, cselekedeteimet. Egyébként a Szövetségi Köztársaságra is emlékszem – bár azt csak a tévéből ismertem, de nagyon vágytam oda –, például a hetvenes-nyolcvanas években „odaátról” kapott játékokra, azok is hozzátartoznak az életemhez. Ami pedig a közben eltelt huszonöt évet illeti, nem látok semmi különöset a most feltámadt érdeklődésben, hiszen Tolsztoj is csak az események, az oroszországi hadjárat után negyven évvel írta meg Napóleont és a *Háború és békét*. Tök normális ez így.

D. W.: – Ugyanakkor mi, akik ott nőttünk föl, a legkevésbé sem éreztük ígéret földjének az NSZK-t. Az előző nemzedékhez hasonlóan mi is nagy ellentmondásokat láttunk benne, az Európa-szerte csodált Helmut Kohl kancellársága pedig az én szememben elég rémes időszak volt, amelynek nagyon is megvolt a maga árnyoldala, csak nem írták még meg. Az „NSZK-noir” éveivel mostanában kezdenek foglalkozni. A mi nemzedékünk még találkozott a náci múlttal kapcsolatos elfojtásokkal, nekünk még voltak egykor náci tanáraink, és sok kortársam otthonában nem illett a nagyszülőkkel kapcsolatban bizonyos kérdéseket feltenni. A falomlás óta eltelt idő azonban nagy változásokat hozott, és olyan jó, hogy ezt a két német részállamot lezárt korszakként, zárt gyűjtőterületként kezelhetjük és írhatjuk le. A mindkettőnk által alkalmazott gyermekperspektíva pedig lehetővé teszi, hogy naiv, csodálkozó, elkerekedett szemekkel szemléljük a múltat.

– *Drüben und drüben – Odaát és odaát:* ez a címe közös könyvüknek. Abban a szerencsében volt részem, hogy olykor tartózkodhattam az NDK-ban, ahol a „drüben”, az „odaát” szó az NSZK-t jelentette. Kis túlzással ez volt a szó első jelentése. Az NDK-ban mindenki tudta, milyen az élet odaát, mindenki nyugati tévét nézett, voltak rokonai odaát. Az átlagos polgár hazament a „szocializmus építéséből”, bekapcsolta a másik Németország tévét, és ugyanazt nézte, mint amit odaát néztek az emberek. Délután öttől másnap reggelig, munkába vagy iskolába indulásig lélekben odaát volt. Odaát, az NSZK-ban viszont nem sokan kapcsolták be az NDK tévét, és azt hiszem, mindvégig csak igen mérsékelt érdeklődés mutatkozott a szocialista Németország iránt. Létezett-e Nyugat-Németországban az „odaát” szónak hasonló jelentése?

D. W.:– Nem, a mi szemünkben, legalábbis ahol én felnőttem, nem is létezett az NDK. Természetesen tudtunk róla, hogy van, és elmagyarázták nekünk, hogy az NDK az NSZK negatív lenyomata, ahol nincs szabadság, amely a gonosz birodalma, „úgyhogy jól becsüljétek meg magatokat, és élvezzétek a szabadságot, amit az NSZK nyújt nektek”. A '70-es, '80-as évekre már az azonosulás is megszűnt az NDK-ban élő németekkel. Persze valamennyiünknek voltak nénikéink és bácsikáink, akik a német egységről és összetartozásról papoltak, de őket senki sem vette komolyan. Nekünk mint fiatal nyugatnémeteknek sokkal

több közülük volt a fiatal franciákhoz és hollandokhoz, mint keletnémet kortársainkhoz, mert az iskoláink velük álltak diákcsere-kapcsolatban. Az „odaát” szó az NDK-val kapcsolatban legfeljebb csak úgy hangzott el, hogy ha itt nem tetszik nekünk, ha túl sokat elégedetlenkedünk, menjünk csak át, ott majd megtudjuk, milyen jó dolgunk van itt.

– A fal leomlását rövid eufória, majd kiábrándulás követte, feltámadt az ossi–wessi ellentét. Önöknek, akik ezt egész fiatalon élték át, milyen emlékeik vannak erről?

J. S.: – Én maradtam Berlinben, ami a legjobb hely volt, egyáltalán nem vágytam Nyugatra, eszembe sem jutott mondjuk Wolfsburgba vagy Dortmundba költözni. Akkoriban amúgy is mindenki Berlinbe akart jönni, én pedig eleve ott voltam. Ellentétben sok keletnémettel, soha nem éreztem úgy, hogy szégyellnem kellene, amiért az NDK-ban éltem. Berlinben utána még évekig maradt minden a régiiben, én tulajdonképpen alig vettem tudomást a változásokról. A médiát nem figyeltem, nem olvastam újságot, nem néztem tévét, fogalmam sem volt róla, mi történik körülöttem. Nem tudtam a megnyíló Stasi-aktákról, és egyáltalán semmiről. Kizárólag az irodalom foglalkoztatott. Semmi mást nem csináltam, csak olvastam. Az persze bosszantott, hogy a keletnémetek Kohlt megváltóként ünneplik, és eldobják saját múltjukat, mintha semmi közük nem lett volna hozzá. Ezt gerinctelenségnek éreztem.

D. W.: – Ami azért nem példa nélküli a német történelemben. Megvolt hozzá a minta. Egy-egy rendszerváltás után úgy tenni, mintha arról, ami a múltban történt, nem is tudtunk volna, mi személy szerint abban nem is voltunk benne, az csak egy maroknyi gazember műve lett volna: ennek hagyománya van Németországban.

J. S.: – Ma már sok szempontból megértem a változás iránti lelkesedést. Jött a nyugatnémet márka, jött az árubőség, nem kellett sorban állni minden vacakért, azt a gyümölcsöt vetted, amit akartál, lehetett utazni. De a nyugati politikusok habitusa nagyon zavart, nagyon nem szerettem őket. Olyanok voltak az öltönyeikben, mint valami idősebb bácsik, akik megmondják, mit gondolj. Nem bíztam bennük. Nekem a punkok tetszettek, őket tartottam *cool*-nak. Magam ugyan nem voltam punk, de jártam a koncertjeikre, és barátkoztam is punkokkal, és egy házfoglalók által, engedély nélkül birtokba vett házban laktam.

D. W.: – Berlinben a keleti–nyugati ellentétek soha nem voltak olyan erősek, és a viszonyok aránylag gyorsan ki is egyenlítődték, bár az utcakép még sokáig a fal leomlása előtti állapotokat mutatta. De ennek nem volt jelentősége. Mára már ez is megváltozott, sokan nem is tudják, hol húzódott a fal. Az ország számos városában viszont még ma is látható jelei vannak, hogy az illető település hová tartozott. A vidék sokkal inkább őrzi a különbségeket, bár ez talán inkább a speciális tartományi és szövetségi kettős struktúrából fakad.

– Két azonos korú szerző, hasonló szociokulturális háttérrel, de gyökeresen eltérő múlttal „négykezes” könyvet ír a gyerekkoráról. Mint a jó ötletek általában, ez is pofonegyszerű, csak éppen valamelyiküknek eszébe kellett jutnia. Hogyan történt?

J. S.: – Ismertük egymást és egymás könyveit. Néhány éve a *Süddeutsche Zeitung* Apák című mellékletébe írtunk, ki-ki a maga apjáról. Utána hívott fel David, hogy folytassuk a témát, írjuk meg a gyerekkorunkat, és hogy a szöveg ugyanannak a könyvnek a két felét tegye ki, ami nagyon fontos, mert a kettő összetartozik. Mindkettő német történelem, bár a

nyugatnémetek között akad, aki nem így látja, aki szerint az igazi Németország ők voltak. De örülök, hogy végül megírtuk eltérő tapasztalatokon nyugvó közös történetünket.

D. W.: – Egyébként mindketten írtunk már a gyerekkorunkról, Jochen *Schmidt liest Proust* című könyvében, én pedig a *Spricht das Kind* címűben, úgyhogy már csak ezért is kézenfekvő volt a folytatás. A könyv kicsit a gyerekeinknek is íródott, akik mindig kértek: „Papa, mesélj a múltból”. El sem tudják képzelni, milyen lehetett a világ, amikor még nem volt számítógép és internet, vagyis „a kőkorszakban”. És ahogy visszatekintünk ezekre a régi időkre, a különbség nem is tűnik olyan hatalmasnak. Nyugat-Németország sem volt azért annyira pluralista, olyan sokszínű, mint amilyennek sokan látják.

J. S.: – Az én lányom valamivel kisebb, mint Davidé, de én is sokat meséltem neki a gyerekkoromról. Sok tárgyat őrzök abból az időből, például megvan még az iskolai uzsonnásdobozom. Ebben csomagoltam neki mindig uzsonnát, és mindig hozzátettem: „vigyázz rá, el ne veszítsd, ez még az NDK-ból van”. Ez aztán annyira beleivódott, hogy egyszer Kelet-Berlinben útközben láttunk egy szörnyen lepusztult, málló vakolatú, renoválásra szoruló bérházat, ő pedig megjegyezte: „Nézd, milyen szép, ez még biztosan az NDK-ból maradt.”

D. W.: – Mindössze háromutcányira lakunk egymástól, de Jochen sok tekintetben teljesen más kulturális háttérrel ad a gyerekeinek, mint én. Egyszer majd biztosan vizsgálni fogja valaki, hogy a mi gyerekeink mit kezdtek a szüleik múltjával, hogyan integrálják azt.

J. S.: – Nekem gyakran jutnak eszembe a Szudétavidékről és Kelet-Poroszországból elűzöttek unokái, akik mindenféle hagyományőrző csoportokban az ősök dalait éneklik, táncait járták. A mamám családjának a háború végén Kelet-Poroszországból kellett menekülnie, és emlékszem, hallani sem bírtam a történeteit az otthagyt hazáról, a könyökömön jött ki. Azt is röhejesnek tartottam, ahogy a fiatal nemzedék erre gondol. Ma pedig mintha ugyanez játszódna le velünk is, mintha mi adnánk tovább a történeteinket.

– Életük nagyobbik felét már az új Németországban élték át. Az ember szocializációjában meghatározó a gyermekkor, a család, a társadalom, amelybe beleszületett, ezt soha nem tudja levetkőzni magáról. Milyenek látják akkori önmagukat?

J. S.: – Visszatekintve meg kell állapítanom, hogy az NDK-ban nagyon materialisták voltunk. Mindenkit az áruk érdekeltek, a színes dolgok, ami nyilván abból fakad, hogy semmihez sem lehetett hozzáférni. Ezt utólag nagyon megvetem. Most a lányom korosztályában az egyetlen téma a fogyasztás. Ezt is elég rémesnek tartom, aminek nemcsak a korom lehet az oka, hanem talán az is, hogy olyan korszakban és olyan országban voltam gyerek, amikor és ahol nem nagyon számítottak az anyagiak, nem számított, ki milyen gazdag. Én például soha nem álmodtam karrierről, nem terveztem, hogy egyszer majd fényes karriert futok be, mert ahhoz Kelet-Németországban be kellett volna lépni a pártba. Engem a barátok érdekeltek, barátokat akartam szerezni, minél több kultúrát akartam fogyasztani, olyan helyen akartam lakni Berlinben, ahonnan az ember gyorsan eljut a színházba. Egyszóval jól akartam érezni magam. Ez teljesen naiv elképzelés, így nem lehet egy életet eltervezni, kiváltképp, ha az ember azt akarja, hogy komolyan vegyék a gyerekei. De azt hiszem, ez is arra vezethető vissza, hogy az NDK-ban nőttem fel és szocializálódtam. Egyébként a pályaválasztásom is ezzel áll összefüggésben: az NDK-ban szinte csak az írókat respektálták mint

entellektüelleket. Jó, talán még a papokat és néhány színészt. Az írókról valahogy az volt a benyomásunk, hogy szabadok. Ami persze nem volt igaz, de akkor így éreztük. Úgyhogy aki arra vágyott, hogy elismerjék és odafigyeljenek rá, annak nem volt más választása, írónak kellett lennie. Ez mai szemmel szintén naivitás, de akkor így gondoltam.

D. W.: – Én – legalábbis a saját korosztályom tagjain és a nálam idősebbeken – azonnal megéreztem, hol nőtt föl, keleten vagy nyugaton. Rengeteg apróságból kiderül, a szóhasználatból, a kulturális kódokból. A fiatalabbak ebből már semmit sem éreznek.

– Jóllehet, én '89-ben majdnem kétszer annyi idős voltam, mint önök, miközben most élvezettel olvastam a könyvüket, a saját gyerekkorom emlékei jöttek elő. Gondolom, ez nem áll távol az önök szerzői szándékától.

D. W.: – Épp ez az, amiben minden író reménykedik. Azt szeretné, ha a könyve tereiben minden olvasó megtalálná a maga világát, hogy a könyve megindítsa az emlékezést. Egyébként, érdekes módon, így is írtunk. Amikor Jochen elkészült egy szöveggel, átküldte nekem, és fordítva. Amikor elolvastam, amit küldött, egy sor dolog jutott róla eszembe. Így épültek egymásra a rétegek.

– Előre tisztázták, milyen fejezetekre épül majd a történet, vagy csak menet közben alakult ki a szerkezet?

J. S.:– Nem egyeztünk meg előre semmiben, lassacskán, szinte magától alakult ki a könyv struktúrája. Nem volt szó róla, hogyan is kell leírni a gyerekkort, és tulajdonképpen mettől meddig tart. Szóval semmiben nem egyeztünk meg, mígnem eszünkbe jutott, hogy időbeli határok helyett a gyerekkorunk tereire fogunk koncentrálni, és a gyerekszobától a nappalin át fogunk eljutni a szabadba. Ezt aztán szabályként állítottuk magunk elé. Egyébként az, amit mondott, nagyon érdekes. Felolvasásokon a közönség gyakran mesél róla, kiből mit váltott ki a könyv, és ez engem sokkal jobban izgat, mint a saját szövegem, amit ráadásul már annyiszor olvastam, hallottam és mondtam el... Ezek a közönségtől hallott történetek nagyon izgalmasak, és így, utólag is azt mutatják, hogy az NDK-s hétköznapiaknak is megvolt a poézise. A legtöbb ember maga mögött hagyja a gyerekkort, elfelejti, felnőtként az élet realitásaival, gyakorlati dolgokkal foglalkozik inkább. Ezért is akkora kiváltság írónak lenni: mert az ember gyerek maradhat.

Megjelent: Élet és Irodalom 2016. 20. (május 20.) 7. oldal